

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд за получаване на образователната и научна степен “Доктор”

Автор на дисертационния труд: Елена Ангелова Пенчева, докторант на самостоятелна подгоновка към катедра „Археология” на Историческия факултет на СУ „Св. Кл. Охридски“.

Тема: „Римското селище в м. Дана бунар (с. Георги Добрево, общ. Любимец) в контекста на сходните комплекси от Тракия“.

Рецензент: доцент д-р Венцислав Николов Динчев (Национален археологически институт с музей – БАН).

Рецензираният дисертационен труд съдържа 195 страници основен текст, 170 страници с каталози и 242 броя приложения. Страниците при основния и каталожния текст са компютърни; в стандартен формат (30 реда x 60 знака) броят на страниците ще е значително по-голям. Основният текст предлага въведение, пет части (глави), посветени на основните изследвани структури от античния обект „Дана бунар“, заключение и списък на използваната литература. Каталожният текст включва описания на откритите движими материали и регистър на синхронни обекти със сходни характеристики. Приложенията са карти, графична документация и фотодокументация за обекта, снимки и рисунки на движимите материали, статистически таблици.

Преди да пристъпя по същество към обсъждането на труда бих искал да посоча, че по-добре е заглавието му да гласи „Селището от римската епоха...” вместо „Римското селище...“. Предложената корекция е наложителна тъй като определението „римско“ за селище има етнически и административен подтекст, за какъвто в случая няма данни.

Въведението (с. 1-3) включва физико-географска характеристика на района, данни за локализацията и състоянието на обекта, информация за историята на проучването му, сведения в аванс за хронологията и териториално-административната му принадлежност. Тук са посочени и основните цели да дисертацията – цялостна публикация на разкритите структури и откритите движими материали, и сравнителна характеристика на обекта.

Прави впечатление конкретната тема на обсъждания труд, която контрастира с разпространената у нас практика за избор на „големи“,

обобщаващи дисертационни теми. Често тези теми обаче са без достатъчно емпирични и методически предпоставки за разработване, и млади, обещаващи, но без достатъчно опит, учени трябва да се справят с ред трудни проблеми за сравнително кратки срокове. В този смисъл приветствам избора на темата на обсъждания труд и го възприемам като пример за подход с бъдеще в развитието на научната ни общност.

Теренните проучвания на античния обект „Дана бунар“ край с. Георги Добрево, община Любимец, са спасителни и се провеждат в периода 1999-2001 г., както и през 2006 г. Изследваният терен възлиза на около 3 дка, което е една сравнително малка част от площта на целия обект (с. 1).

Първата част (глава) на обсъждания труд е посветена на т.нар. централна сграда в западния сектор на изследвания терен (с. 4-123). Тя превишава почти три пъти обема на останалите части в основния текст, взети заедно. Това се дължи на големия брой находки и движими материали, открити в споменатата структура. Съотношението им спрямо материалите от останалите изследвани структури изпъква ясно в каталожния текст – 937 номера (II, с. 1-128; №№ 1-937) от общо 1144. Втората част представя т.нар. землянка (с. 124-131) – вкопана структура югоизточно от горната. Съответният каталожен текст включва 125 номера (II, с. 128-145; №№ 938-1062). Третата част е за т.нар. стопанска сграда в западния край на изследвания терен (с. 132-136). Съответният каталожен текст включва 19 номера (II, с. 145-148; №№ 1063-1081). Четвъртата и петата части представят две пещи, чиито останки са в източния сектор на изследвания терен. Едната от пещите е за строителна керамика (с. 137-142), а другата – за битова керамика (с. 143-144). Каталогите им включват, съответно, 36 номера (II, с. 148-152; №№ 1082-1117) и 27 номера (II, с. 152-155; №№ 1118-1144).

Както описанията на ситуациите с установените на терена останки и пластове, така и представянето на съответните движими материали не дават основания за съмнения в качествата на авторката. Тя е изграден професионалист. Рецензираните текстове – основният и каталожният, са показателни за завидната ѝ работоспособност и за коректното ѝ отношение към поставените цели и методите за тяхното постигане. Специално искам да изтъкна широкия спектър на нейните познания и интереси. Откритите разнородни материали – битовата и строителната керамика, изделията от камък, кост, стъкло и метал, включително

монетите – са описани надлежно и анализирани подобавъщо, с привличане на паралели от нашата и чуждата специализирана литература. Примерите за цялостно обнародване на резултати и материали от разкопки на археологически обекти у нас не са много и по правило са дело на колективи от учени – теренни проучватели и специалисти по отделните категории материали. В случая с античния обект „Дана бунар“ представянето на резултатите и материалите също е извършено компетентно, но от един човек – от авторката на обсъждания труд.

Коментар заслужават предложените интерпретации за някои от изследваните структури в обекта. Така, основно значение при характеристиката на „комплекса“, т.е. на разкритите при спасителните проучвания структури, а и на обекта като цяло, се отдава на т.нар. централна сграда. Това е оправдано с оглед на количеството и вида на материалите, открити тук. Въпроси обаче поражда характерът на самата структура. Предполага се, че е била сграда с правоъгълен план, площ от около 150 м² и изцяло дървена конструкция (с. 5). Предполага се още, че „сградата е имала приземен (сутеренен ?) етаж, както и надземна част“ (с. 6). Проблемът е, че всъщност тук няма нищо запазено *in situ*. Дори и „античното ходово ниво е напълно унищожено и няма данни за височината, от която е започнало вкопаването“ (с. 4). Предвид немалката площ и липсата на данни за стенни облицовки, които са задължителни за един вкопан „приземен етаж“, тезата за наличието тук на такъв е спорна. Липсва информация и за подпори за пода на „надземната част“. Приложените стратиграфски разрези (обр. 10-12) също не показват конфигурация на вкопано подподово пространство. Впрочем тези разрези не засвидетелстват наличния културен пласт като съставен на вкопана структура изобщо. При това положение по-коректно е, според мен, изследваната концентрация на културни материали да не се интерпретира еднозначно и категорично, а да се изложат всички възможности за обяснението ѝ. Една от тях например предполага материалите в тази концентрация, която е на не повече от 5 м спрямо портика на безспорната сграда в западна посока – т.нар. стопанска сграда (вж. обр. 2 и 51), да са от опожарен горен етаж на последната.

Интерпретацията на споменатата сграда в западния край на изследвания терен като стопанска (с. 135-136) не е погрешна, но ми се струва, че не е достатъчна и че донякъде подценява нейното значение. Останките ѝ са частично разкрити. Няма запазена суперструкцията, не е

запазен и културен пласт в очертанията ѝ, но зиданите ѝ основи и нейните значителни размери са факти, които я отличават от останалите изследвани структури. По дългите (север-юг) стени на голямото, частично разкрито помещение в северната ѝ половина има контрафорси (с. 132-133). Тези при източната стена са във вътрешността на помещението (обр. 2, 51) и по-скоро следва да се определят като пиластри. Изхождайки от наличието на въпросните конструктивни елементи, авторката допуска, че „проучената от нас сграда или поне част от нея“ е функционирала като хореум, т.е. като склад за зърнени храни (с. 135). Съхранението на продукти в тази сграда е твърде вероятно, но дефинирането на помещението с контрафорси и пиластри като хореум не е оправдано. Не бих искал тук да потъна в конкретиката на аргументите за това твърдение, но все пак ще посоча, че един хореум с размери като на въпросното помещение би следвало да е с доста по-солиден градеж, а контрафорсите (ако ги има) задължително ще са откъм външните лица на дългите му стени. Разкритата част от сградата включва различни помещения, някои от които вероятно са имали и горни етажи с дървена конструкция. Тази архитектура предполага различни стопански функции. Предполага също, или поне не изключва, и жилищни функции. Ако в съседство с изследвания терен няма останки от други значителни постройки, то именно обсъжданата сграда се очертава като основно структурно звено в тази част на обекта.

Няколко изречения за т.нар. землянка. Известно е, че терминът „землянка“ се използва в средновековната ни археология за означаване на дълбоко вкопано жилище, при което само горните части от стените и покривът са надземни. Не съм принципен противник на взаимстването на този термин в античната археология, но конкретният случай с изследваната структура в обекта „Дана бунар“ не дава повод за това. Въпросната структура е с неправилен овален план и конкавни, подобни на яма, напречни профили. Спрямо нивото на регистрация, максималната ѝ дълбочина на вкопаване е около 0,5 м. Установеното в периферията ѝ огнище (или дъно на „печка“) е на 0,40 м над подовото ниво в нейния център, т.е. огнището е около или малко под нивото на вкопаване на структурата. Предполага се наличие на надземна дървена надстройка и покрив с нетрайно покритие (с. 124-125, обр. 2, 48, 49). Тези характеристики не кореспондират със „землянка“. Мисля, че при тези характеристики и възможността за основно жилищно предназначение на структурата е малко вероятна. Повече основания виждам в изказаната към

края на съответната глава хипотеза, че тук е функционирала работилница за обработка на кожа (с. 130). В нейна подкрепа е и видът на част от откритите тук находки.

Държа да отбележа, че горните бележки са израз на схващането ми за ролята на рецензента като (и като) конструктивен коректив. Те не поставят под въпрос положителната ми оценка за обсъждания дисертационен труд. Надявам се да са полезни при бъдещото му отпечатване.

Заклучението в основния текст на труда (с. 148-160) представя изводите от предходното изложение, но също така добавя нови важни аспекти в общата характеристика на обекта. Не може да има възражения срещу предложената хронология на изследваните структури – от или малко след средата на II в. до средата на III в. (с. 148) Приемам предложената обща идентификация на изследваните структури, а също и тази за обекта като цяло: „Представеното тук самостоятелно стопанство е част от по-голямо селище,... което най-вероятно следва да бъде интерпретирано като село“ (с. 149). Оценката на данните за местоположението и площта на обекта е подплатена с аналогични данни за подобни синхронни обекти от Тракия (с. 149-153). По идентичен начин са представени местните строителни материали и техники (с. 153-154). Последователно са изложени изводите за стопанската активност, организацията и бита на създателите и ползвателите на изследваните структури (с. 154-158). Предложените по-горе от мен корекции в интерпретацията на част от последните не променят по същество тези изводи. Проявено е отношение и са изказани коректни мнения, според наличната информация, по въпросите за етническата принадлежност, юридическия статут и религиозните вярвания на местното население (с. 158-159).

Заклучението завършва с обобщен преглед на информацията за известните синхронни села и вили от Тракия и по-точно от областта на средното течение на р. Марица (с. 160-166). Този преглед създава необходимата обща представа за формите и организацията на селищния и стопанския живот в аграрните райони на римска Тракия, и позволява вписването на обекта „Дана бунар“ в общите тенденции на развитие, т.е. способства за по-пълната му характеристика. Този преглед се налага от основните цели и от самата тема на обсъждания труд, и би трябвало да се представи като отделна част (глава) преди заключението. Допълнение към

него е каталожният текст – регистър, с конкретни данни за отделните села и вили, общо 43 на брой (II, с. 156-168).

Списъкът на използваната литература (с. 167-193) впечатлява със стотиците заглавия.

Многобройните и различни по вид приложения (обр. 1-73, табл. 1-169) онагледяват добре изследваните останки и находки, и техните анализи. Очевидно тези приложения са отнели не малко време на авторката, но с тях дисертацията ѝ потвърждава и повишава качеството си на научен археологически труд.

Авторефератът, в обем от 36 страници, е адекватен синтез на дисертацията. Приложената справка за приносите е коректна (бих добавил и скромна в смисъл, че има и други приноси, които могат да се посочат – напр. локализирането за пръв път у нас на антична работилница за обработка на кожа).

Списъкът на публикациите по темата на дисертацията включва общо дванадесет заглавия – девет статии и три съобщения. Статиите са публикации на структури и по-ценни находки от обекта „Дана бунар“. Съобщенията (в съавторство) са резюмета от ежегодните отчети за разкопките на същия обект.

В заключение, заявявам категоричното си мнение, че авторката на рецензирания дисертационния труд – Елена Ангелова Пенчева, заслужава образователната и научна степен “Доктор”.

София,
04.12.2014 г.

Рецензент:



(доц. д-р В. Динчев)